

Міністерство освіти і науки України
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра української та класичних мов

**КОМУНІКАТИВНИЙ ДИСКУРС:
НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ
І СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,**

*присвяченої 160-річчю
від дня народження Івана Франка*

07 – 08 квітня 2016 року

м. Київ

ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОД ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ ДИСИДЕНТСЬКОГО ТЕКСТУ

Творчість українських дисидентів (І. Калинця, Ю. Литвина, Т. Мельничука, М. Руденка, С. Сапеляка І. Світличного, І. Сокульського, В. Стуса) постала як неконформістська гілка пістдесятництва в результаті його ідеологічної «розчахнутості». В період політичних «заморозків» задушливих 1970-х років вони виступили літературними й морально-етичними гарантами національної ідеї та загальнолюдських вартостей, категорично не прийнявши ідеологічних схем соцреалістичного канону. Їхня поезія виразно суперечила усталевим філософським, етичним, естетичним кодам соціуму й окреслювалася на самовираження миття, розхитувала ідеологічний моноліт, змінюючи неофіційний культурний простір.

Дисидентська лірика репрезентована в індивідуально окреслених іпостасях – і тематичного, й жанрово-стильового плану. Водночас їх єдили спільні світоглядні пріоритети, котрі визначали гуманістичну естетику та морально виражену етику буття. Всі вони різні й оригінальні за типом художнього мислення, іманентними засобами поетичного вислову, вренні – рівнем таланту, однак однакові в зорієнтованості на екзистенційне бачення світу й унікальність людини в ньому, її право на життя, самоозначення, саморух, «самособоюнаповнення» (В. Стус). Шукання правди й чесна громадянська позиція, неприйняття фальшивих асевдотини радянської системи, протистояння нормативній соціалістичній поезії, виступ проти етичного та національного пігілізму – такі суттєві доміанти художньо-філософської доктрини та морально-етичної концепції дають підстави для допущення про своєрідний дискурс в українському літературному процесі означеної пори, що великою мірою визначив його естетичні координати.

Як відомо, дисиденти були жертвами радянських таборів і репресивної психіатрії. Тому їхня творчість після офіційної реабілітації стала свого роду «козирною картою в лігполітичній грі» (П. Мовчач). Утилітарна «експлуатація» поезії дисидентів призвела до її політизації, тому вона й досі є і для вузького кола науковців, і для широкого загалу *terra incognita*, що зумовило потребу її ґрунтовного наукового студіювання.

Будучи автономним естетичним субстратом, в'язнична лірика (збірки: «Час творчості», «Палімпсести» В. Стуса; «Гратовані сонети» І. Світличного; «Невольничча муза» І. Калинця; «Із-за ґрат» Т. Мельничука; «За ґратами» М. Руденка, «Тривалий рваний зойк» С. Сапеляка) повнораз репрезентує соціальні й культурні потреби часу, відтак органічно накладається на ідеологічні котурни. Однак, незважаючи на очевидну соціальну ангажованість художніх творів, жоден із дисидентів не став «рабом постичної публіцистики» (М. Коцюбинська). Ця ангажованість далека від риторичних і методологічних відповідей соціалістичній естетиці чи будь-якій іншій стереотипній моделі ідеологічного плану. В одному з виступів В. Стус із цього приводу говорив: «Мені здається, що політизація поета – це річ не кінцева. Річ в'язнична, потрібна, але річ вимушена...» [3, с. 123].

Ідеологічний простір, отже, стає конститутивною ознакою дисидентського тексту через об'єктивні чинники. Входячи в поле художньої модальності, він природно й послідовно перекодовується в явище естетичного гатунку. Не відмежовуючись від політики, дисиденти, за словами І. Світличного, осмислювали «глибинні моменти суспільного буття і лице ті, які не суперечили природі поезії» [1, с. 24]. Тому, якщо й вести мову про манифестовану ними ідеологію, то вона, вочевидь, може з високою естетикою. Навіть виразна громадянська риторика дисидентського тексту (М. Руденко: «Ні! Годі жити, води набравши в рот...»; С. Сапеляк: «ВКРАЇНО, встань! – лицем до знамена...»; І. Світличний: «Себе зійрайте!

Свій хребет! / Зіграйте випростано, струнко...»; В. Стус: «Паси з вас наріжуть, натягнуть на гузна вам палі...»; І. Калинець: «Очисти нас від скверни...»), що є іманентною складовою ідеологічного коду того чи того твору, не заступає в ньому естетичних домінант й універсального характеру втілюваних екзистенційних проблем, пов'язаних із амбівалентною суттю світобудови, що розгортається в межах повітряного есхатологічного міфу.

Поети-дисиденти творчо реалізували одну з концептуальних засад ідеологізації буття – діалектику загального й індивідуального. Надаючи в умовах суспільного затребування чимало преферцій ідеологічним проблемам, вони повсякчас відкрито культивували індивідуальну незалежність від них. Так, В. Стус, ще задовго до арешту, в ранній статті «Най будем ширі» (1964) акцентував увагу на етичному імперативі письменника, його здатності залишатися самим собою навіть в умовах «межичасся», що є заперукою «естетичного» освоєння світу – як об'єктивного, так і свого власного» [4, с. 190].

В означеному ракурсі дисидентський текст оприявнює яскравий візир ідеології, котра маніфестує «принцип, що зумовлює спосіб символічного впорядкування світу, його репрезентації в людській уяві» [2, с. 429]. Тож закономірно, що дисидентська лірика переважно функціонує в сакральному просторі, оприсутнює «панімітичну» (В. Пахаренко) модель буття, репрезентуючи профетичні візії (Т. Мельничук: «... ніхто того народу не поборе, / що народив Шевченка й Сім»). Їх виявлення й наукове осмислення становить один із магістральних векторів дослідження дисидентської лірики, здатних упритупити наблизитись до її оцінки й потрактування як філософсько-естетичного феномену – поза ідеологічними та літературознавчими міфами.

Література

1. Коцюбинська М. Х. Іван Світличний, шістдесятник / М. Х. Коцюбинська // Коцюбинська М. Х. Мої обрії : в 2 т. – К. : Дух і літера, 2004. – Т. 2. – С. 5-27.
2. Поліщук Я. О. Простір ідеологічного впливу / Я. О. Поліщук // Український історичний збірник. – Краків, 2008. – Вип. 11. – С. 428–443.
3. Сверстюк Є. О. Віднайдена імпровізація Василя Стуса / Є. О. Сверстюк // Київ. – 1991. – № 10. – С. 121–123.
4. Стус В. С. Твори : у 6 т., 9 кн. / Василь Семенович Стус. – Львів : Просвіта, 1994. – Т. 4. – 544 с.

САЗОНОВА Олена

ПОЛІФОНІЧНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛЬНОСТІ РОМАНУ ЛЮКО ДАШВАР «МОЛОКО З КРОВ'Ю»

Феміністичні ідеї мають місце й у творчості сучасних письменників ХХІ століття, зокрема, їх можна простежити у романній спадщині Люко Дашвар (Олена Чернова). Нині досить мало досліджень творчості Люко Дашвар, здебільшого це – окремі статті та рецензії на її твори, де автори торкаються екзистенційних мотивів її творчості – проблем відчуження героїв, вибору життєвого шляху тощо. Проте критика уникає яскраво вираженого фемінного у романах прозаїка, що власне спонукало до цієї розвідки. Основоположними для нас стають провідні ідеї праць з гендерних і жіночих студій В. Агесвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Т. Качак, О. Корабльової, Н. Нікітіної, С. Павличко, Т. Ткаченко, С. Філоненко, де літературознавці «нетрадиційно» розкривають специфіку художньої презентації тем, образів, постяки явища «жіночої прози».

У романі Люко Дашвар, як і загалом у «жіночій прозі», спостерігаємо хворобливий, внутрішньо суперечливий і нестійкий симбіоз проходження традиції і, одночасно, лафос пропиховства з нею, подолання її. У методологічному плані спираємося на інформаційно-семіотичний підхід, представлений у працях Ю. Лотмана, який визнавав неоднорідність масової літератури. На думку вченого, особливо цінні тексти, що не копіюють норми «високої» літератури, а повністю їх ігнорують, відтак, здаються незрозумілими чи чужими, вони відтісняються на периферію, проте ці твори не належать до масової літератури, проте змішуються з нею. У рамках цього підходу розглядаємо текст як об'єкт реального світу, як феномен культури, що формує ідеї та уявлення людей. Семіотичний підхід апелює до внутрішньої точки зору письменника, його героїв і читачької аудиторії. Це сиріє реконструкції моделей ціннісних орієнтацій названих суб'єктів у контексті культурних зразків свого часу незалежно від того, чи масмо справу з високою літературою або продуктом масового споживання.

Вважаємо, що саме до таких творів варто віднести аналізований роман Люко Дашвар, хоча, за усталелим потрактуванням він представляє жанр масової літератури. Ще одна визначена позиція, прихильники якої пов'язують появу жіночої прози з розвитком постмодернізму, оскільки іманентно він прагне до легітимації маргінальних дискурсів, до асистемності та деконструкції, особливо щодо радянського міфу. Тому, переконані, потрібно свідомо орієнтуватися на літературний процес і потік, щоб, за доречним зауваженням Ю. Гвняннова, історія літератури не обернулася в «історію генералів», тому цінність літературного явища має розглядатися у розрізі еволюційного значення та специфіки, завдяки нетиповим творам та авторам можемо відчутти закономірний рух літературного розвитку, який, вважаємо, у творах визнаних, канонічних авторів не настільки яскраво виражений, бо на перше місце виходить ідеостиль.

Визначено, що сучасна письменниця Люко Дашвар є яскравим представником масової літератури, авторка пише свої твори відповідно до запитів та смаків сучасного читача. Підтвердженням цього є те, що письменниця використовує традиційні прийоми масової літератури, такі як заголовок-код, наявність в романах авантурної лінії, динаміки пригод, несподівані повороти сюжету та наявність первинно сформованих характерів персонажів. Її твори здаються на перший погляд немовби списаними з найжахливіших сторінок кримінальної хроніки, але насправді просто прикрашені яскравими деталями: еротичними сценами, вигадливими любовними зізнаннями, невротичними думками персонажів – усе заради того, щоб тримати читача та збуджувати його уяву. Письменниця возвеличує жінку, наділяє її правами і свободами, робить своєрідним рушієм життя, режисером долі, здатною протистояти чоловікові у всьому й у будь-який спосіб. На прикладі румунки Марусі з Рокитного автор доводить, що жінка може бути незламною у своїх переконаннях до кінця, навіть викрита у брехній (таємному любовному зв'язку зі Степаном), не скорилася, не покаялася, а мужньо стерпіла страшний біль, відібрала у німця коралове намисто і гордо вийшла з кривавого побоїща. Люко Дашвар закарбовує українську сучасну ментальність. У романі спостерігаємо за численними поєднаннями реальних картин і ввізій, що є не лише способом творення нової реальності, а уможлиблюють глибинне занурення у психологію персонажів. Особливість зображення символічних образів, полягає в тому, що письменниця не протиставляє реалі та ірреалі, світло і темряву, Боже і сатанинське, а поєднує їх, переможує, у результаті чого виникають складні художні, поліфонічні моделі, а також формується розуміння життя, як страшною гри, якоїсь вакханалії, трагедії існування людини. Звідси побудова за принципом еkleктичності, котра є органічною складовою їх структури і семантики, одним із механізмів формування письменницького стилю. На прикладі роману Люко Дашвар «Молоко з кров'ю» проаналізовано її тісний зв'язок з фемінними ідеями.

Визначено, що авторка не є байдужою до жіночої тематики, вона ставить жінку на щабель вище за чоловіка, наділяє її правами та свободами, робить її своєрідним рушієм життя, здатною самостійно досягати поставленої мети. Іншими словами, Любо Дашвар ставить на авансцену горду жінку, що має яскраво виражену здатність керувати чоловіками. На прикладі Марусі з Рокитного Любо Дашвар доводить, що хоч жінка й розуміє, що вона йде несправильним шляхом, не отримує від цього насолоди та не відчуває справжнього щастя, але якщо згідно зі своїми принципами вона не може скоритися та щось змінити, то вона продовжуватиме свій тернистий шлях, але не схилить голову перед чоловіком.

САЛЮК Богдана

ПРОБЛЕМА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ РОМАНУ МАРКА ТВЕНА «ПРИГОДИ ТОМА СОЙСЕРА»

Розширення інструментарію аналізу текстів літератури для дітей безсумнівно виводить цей сегмент мистецтва слова із «дослідницького *underground*». Одним із можливих шляхів стає застосування набутих теорій інтертекстуальності до цього об'єкту, адже твори дитячої літератури засвідчують не меншу частотність звертання до текстів попередніх культур, ніж твори т. зв. «дорослої літератури».

На думку М. Ніколаєвої, саме інтертекстуальний аналіз може розкрити суть дитячих текстів і з'ясувати, яким чином текст, написаний пізніше, використовує мотиви, структури або ідеї своїх попередників. Інтертекстуальні дослідження доводять, що дитяча література є складнішою, ніж вважалося раніше, а також подають повний погляд на жанри і авторство [2, с. 30-32].

До вивчення інтертекстуальності текстів дитячої літератури звертаються насамперед зарубіжні дослідники – М. Ніколаєва, К. Вілкі-Стіббс, Д. Каселлі, Й. Бертілс, М. Малаховська, а також українські – Є. Канчура, Р. Чорновол-Ткаченко, О. Деркачова та інші. У цьому контексті актуальності набуває інтертекстуальне прочитання канонічних творів дитячої літератури.

Мета статті – вивчення проблеми інтертекстуального прочитання роману Марка Твена «Пригоди Тома Сойєра» (1876).

Основна проблема полягає у складності сприйняття інтертекстуальних посилань через очевидну різницю в рецептивних системах юних читачів і дорослих авторів. Чи будуть діти і дорослі бачити однакові інтертекстуальні зв'язки? [2, с. 38]. Чи стане зрозумілим для дитини інтертекст, використаний у творі дорослим письменником? Та ще складнішою стає ця проблема, якщо враховувати часову відстань між створенням твору та його прочитанням сучасною дитиною. Очевидно, що не всі інтертекстуальні посилання будуть зрозумілі, навіть помічені таким реципієнтом.

Власне найвагомішу роль для декодування інтертексту відіграє дитячий інтертекстуальний досвід, що є своєрідно нехронологічним, тому питання про те, які висновки діти роблять з певного прочитаного тексту, коли їх інтертекстуальний досвід не можна передбачати, є важливим [4, с. 182]. Інтертекстуальний досвід дитини враховує переважно прецедентні тексти, тобто ті, що легко визнані, затребувані у різні історико-культурні епохи, найчастіше включені до шкільної програми. Вони позначені у тексті твору дитячої літератури переважно через свідому і марковану інтертекстуальність.

У романі Марка Твена присутні такі прецедентні тексти, як Біблія, пригодницькі та класичні твори світової літератури та інші, що входять до «інтертекстуальної енциклопедії»